

SÜNİ İNTELLEKT VƏ BEYNƏLXALQ HÜQUQUN NORMATİV TRANSFORMASIYASI: YENİ HÜQUQİ SUBYEKTLİK DEBATI VƏ MƏSULİYYƏT BOŞLUQLARI

VƏDİYƏ ƏLƏKBƏRZADƏ¹

Annotasiya

XXI əsrin ən mühüm texnoloji inqilablarından biri olan süni intellekt (Sİ), beynəlxalq hüququn ənənəvi nəzəri çərçivələrini köklü şəkildə sınağa çəkir. Sİ-nin artan avtonomluğu onun hüquqi statusunun “obyekt”dən “subyekt”ə doğru transformasiyası ilə bağlı fundamental müzakirələr doğurur. Bu məqalədə beynəlxalq hüquqda hüquqi subyektlilik anlayışının tarixi inkişafı təhlil edilmiş, dövlətlər, beynəlxalq təşkilatlar və fərdlərlə yanaşı, yeni potensial aktor kimi Sİ-nin hüquqi statusu araşdırılmışdır. Avropa Parlamentinin Sİ üçün irəli sürdüyü xüsusi hüquqi status konsepsiyası, hüquqşünasların korporasiyalara və beynəlxalq təşkilatlara bənzər məhdud subyektlilik modeli, eləcə də sui generis status təklifləri analitik şəkildə dəyərləndirilmişdir. Bununla yanaşı, “məsuliyyət boşluğu” (responsibility gap) fenomeni Sİ-nin hüquqi tənzimlənməsinin əsas çağırışlarından biri kimi nəzərdən keçirilmişdir. Avtonom sistemlərin “qara qutu” xüsusiyyəti səbəbindən zərərin aidiyyəti məsələsi mürəkkəbləşir və mövcud beynəlxalq hüquqi mexanizmlər (məsələn, ARSIWA) bu halları tam əhatə edə bilmir. Məqalədə normativ transformasiya zərurəti önə çəkilərək Sİ üçün məhdud hüquqi subyektlilik və sui generis status modelləri, həmçinin Sİ Ombudsmanı və Sİ Tribunalı kimi institusional yanaşmalar müzakirə obyektinə çevrilmişdir. OECD və Avropa Şurası kimi beynəlxalq qurumların qəbul etdiyi prinsiplər etik normaların hüquqi çərçivəyə integrasiyasının vacibliyini təsdiqləyir. Bununla yanaşı, intergenerasiya ədaləti aspektində Sİ-nin gələcək nəsillərə təsirləri beynəlxalq hüququn tənzimləmə prioritetlərindən biri kimi təqdim olunur. Məqalənin sonunda Sİ-nin beynəlxalq hüquqi statusunu dəqiqləşdirən və məsuliyyət rejimini müəyyənləşdirən məcburi beynəlxalq müqavilənin hazırlanması, BMT çərçivəsində ekspert qrupunun yaradılması, sığorta və kompensasiya fondları mexanizmləri, etik prinsiplərin hüquqi normalara çevrilməsi kimi təkliflər irəli sürülmüşdür. Nəticə etibarilə, Sİ-nin beynəlxalq hüquqa gətirdiyi transformasiya yalnız hüquqi deyil, eyni zamanda etik, siyasi və sosial xarakter daşıyır və beynəlxalq ictimaiyyətin kollektiv səylərini tələb edir.

Açar sözlər: süni intellekt, beynəlxalq hüquq, hüquqi subyektlilik, süni intellektin hüquqi statusu, məsuliyyət boşluğu, normativ transformasiya, sui generis status, avtonom silah sistemləri, insan hüquqları, intergenerasiya ədaləti, beynəlxalq müqavilə.

I. Giriş

XXI əsr texnoloji inqilabların, xüsusilə də süni intellekt (Sİ) texnologiyalarının sürətli inkişafı ilə xarakterizə olunur. Sİ sistemləri gündəlik həyatımızdan tutmuş, mürəkkəb hərbi əməliyyatlara qədər geniş spektrdə tətbiq sahələri taparaq, mövcud hüquqi çərçivələrə ciddi çağırışlar edir. Bu çağırışların ən əsası beynəlxalq hüququn ənənəvi subyektlilik anlayışını sarsıtması və Sİ-nin avtonom qərarlar qəbul etməsi nəticəsində yaranan məsuliyyət boşluqları (responsibility gaps) problemdir [28, s. 10]. Ənənəvi olaraq, beynəlxalq hüquq dövlətləri, beynəlxalq təşkilatları və məhdud dərəcədə fərdləri əsas subyektlər kimi tanımışdır [23, s. 17]. Lakin Sİ-nin getdikcə artan müstəqilliyi və mürəkkəbliyi, onun hüquqi statusu, hüquq və öhdəliklərinin müəyyənləşdirilməsi, eləcə də onun fəaliyyəti nəticəsində yaranan zərərlərə görə kimin məsuliyyət daşıyacağı suallarını aktuallaşdırır.

Bu məqalə, süni intellektin beynəlxalq hüquqa gətirdiyi normativ transformasiyanı, yeni subyektlilik debatinı və məsuliyyət boşluqları problemini hərtərəfli təhlil etməyi qarşısına məqsəd qoyur [5, s. 274]. Tədqiqat normativ hüquqi analiz, müqayisəli hüquq yanaşması, beynəlxalq presedentlərin və doktrinanın təhlili metodologiyasına əsaslanacaqdır. Məqalədə Sİ-nin hüquqi statusunun

¹ Doktorant / İnsan hüquqları və informasiya hüququ UNESCO kafedrası / Bakı Dövlət Universiteti / email: vadiya.zadeh@gmail.com

“obyekt”dən “subyekt”ə doğru inkişaf edən mübahisəli mövqeyi, Avropa Parlamentinin süni intellekt üçün təklif etdiyi xüsusi hüquqi status ideyası, habelə məsuliyyət boşluğunun aradan qaldırılması üçün təklif olunan müxtəlif modellər – məhdud hüquqi subyektlilik, sui generis status, Sİ Ombudsmanı və Sİ Tribunalı kimi institusional yanaşmalar araşdırılacaqdır. Həmçinin, Sİ-nin təsirlərinin intergenerasiya ədaləti kontekstində gələcək nəsillərə olan təsirləri [3] də nəzərdən keçiriləcəkdir. Məqalənin sonunda beynəlxalq müqavilə səviyyəsində Sİ-nin hüquqi statusunun müəyyənləşdirilməsi və beynəlxalq məsuliyyət rejiminin yaradılması üçün təkliflər irəli sürüləcəkdir.

II. Beynəlxalq hüquqda hüquqi subyektlilik anlayışı

Beynəlxalq hüquqda hüquqi subyektlilik, bir varlığın beynəlxalq hüquq tərəfindən hüquq və öhdəliklərə malik olması, beynəlxalq hüquqi münasibətlərdə iştirak etməsi və beynəlxalq iddialar irəli sürmək qabiliyyətinə malik olması deməkdir. Ənənəvi olaraq, beynəlxalq hüququn əsas subyektləri dövlətlər olmuşdur. Dövlətlər beynəlxalq hüququn ilkin və tam hüquqi subyektləri hesab olunur, çünki onlar beynəlxalq hüququn bütün hüquq və öhdəliklərinə malikdirlər. Lakin zaman keçdikcə, beynəlxalq hüququn inkişafı ilə digər aktorlar da məhdud dərəcədə hüquqi subyektlilik qazanmışlar.

Beynəlxalq təşkilatlar, xüsusilə də Birləşmiş Millətlər Təşkilatı kimi qurumlar, beynəlxalq hüququn əhəmiyyətli subyektlərinə çevrilmişlər. Beynəlxalq Ədalət Məhkəməsinin (BƏM) 1949-cu ildə verdiyi “BMT-nin Xidmətində Çəkilən Zərərlərin Təzminatı” (Reparation for Injuries Suffered in the Service of the United Nations) haqqında məşhur məsləhət rəyi, beynəlxalq təşkilatların hüquqi subyektliliyinin tanınmasında dönüş nöqtəsi olmuşdur. Məhkəmə qeyd etmişdir ki, BMT öz funksiyalarını yerinə yetirmək üçün zəruri olan hüquq və öhdəliklərə malikdir və bu, onun beynəlxalq hüquqi şəxs statusuna malik olduğunu göstərir [21, s. 179]. Bu qərar, beynəlxalq təşkilatların dövlətlərdən fərqli, lakin müstəqil bir hüquqi şəxs statusuna malik olduğunu təsdiqləmişdir.

Fərdlər də beynəlxalq hüquqda məhdud hüquqi subyektliyə malikdirlər. İnsan hüquqları hüququnun inkişafı ilə fərdlər beynəlxalq səviyyədə hüquqların daşıyıcısı kimi tanınmış və bəzi hallarda beynəlxalq məhkəmələr qarşısında iddialar irəli sürmək imkanı əldə etmişlər. Beynəlxalq cinayət hüququnda isə fərdlər beynəlxalq cinayətlərə görə birbaşa məsuliyyət daşıyırlar. Lakin fərdlərin hüquqi subyektliliyi dövlətlərin və beynəlxalq təşkilatların subyektliliyindən fərqli olaraq, daha məhdud və törəmə xarakter daşıyır.

Müzakirəli subyektlər arasında transmilli şirkətlər və qeyri-dövlət aktorları da yer alır. Transmilli şirkətlər beynəlxalq iqtisadi münasibətlərdə böyük rol oynasalar da, onların beynəlxalq hüquqda tam hüquqi subyektliliyi hələ də geniş şəkildə tanınmamışdır. Onlar daha çox beynəlxalq hüququn obyektləri kimi qəbul edilir və fəaliyyətləri dövlətlərin daxili qanunvericiliyi və beynəlxalq müqavilələr çərçivəsində tənzimlənir. Qeyri-dövlət aktorları, məsələn, beynəlxalq qeyri-hökumət təşkilatları (BQHT) və silahlı qruplar da beynəlxalq hüquqda müəyyən rol oynayır, lakin onların hüquqi subyektliliyi hələ də mübahisəli mövzu olaraq qalır və adətən funksional əsasda qiymətləndirilir.

Hüquqi şəxs (legal personality) və hüquqi subyektlilik (legal subjectivity) anlayışları beynəlxalq hüquqda bir-birindən fərqləndirilməlidir. Hüquqi şəxs, bir varlığın hüquq və öhdəliklərə malik olmaq qabiliyyətini ifadə edir [24, s. 125]. Hüquqi subyektlilik isə bu hüquq və öhdəlikləri beynəlxalq səviyyədə həyata keçirmək, beynəlxalq hüquqi münasibətlərdə iştirak etmək qabiliyyətini əhatə edir. Bütün hüquqi şəxslər hüquqi subyekt olmaya bilər, lakin beynəlxalq hüququn subyektliyi üçün hüquqi şəxs statusuna malik olmaq zəruridir. Sİ-nin hüquqi statusu ilə bağlı müzakirələr məhz bu fərqlərin işığında aparılmalıdır.

III. Süni intellektin hüquqi statusu və yeni subyektlilik debati

Süni intellekt sistemlərinin getdikcə artan avtonomluğu və mürəkkəbliyi, onların beynəlxalq hüquqda hüquqi statusu ilə bağlı ciddi müzakirələrə səbəb olmuşdur. Ənənəvi olaraq, Sİ sistemləri hüququn obyektliyi, yəni insan tərəfindən yaradılan və idarə olunan alətlər kimi qəbul edilmişdir. Lakin Sİ-nin özbaşına qərarlar qəbul etməsi, öyrənməsi və inkişaf etməsi qabiliyyəti, onun sadəcə bir obyekt olaraq qalması fikrini şübhə altına alır və “obyekt”dən “subyekt”ə doğru bir mübahisəni alovlandırır [29, s. 1235].

Bu debatda əsas arqumentlərdən biri, Sİ-yə xüsusi hüquqi status (electronic personhood) statusunun verilməsi ideyasıdır. Avropa Parlamenti 2017-ci ildə robototexnika ilə bağlı mülki hüquq qaydaları haqqında qətnaməsində bu ideyanı irəli sürmüşdür. Qətnamədə qeyd olunur ki, ən mürəkkəb avtonom robotlar üçün “elektron hüquqi status” statusunun yaradılması nəzərdən keçirilməlidir ki, bu da onların hüquq və öhdəliklərini müəyyənləşdirməyə imkan versin [15]. Bu təklif, Sİ-nin törətdiyi zərərlərə görə məsuliyyətin daha effektiv şəkildə müəyyənləşdirilməsi məqsədi daşıyırdı [6, s. 518].

Lakin bu ideya ciddi tənqidlərə məruz qalmışdır. Məsələn, Joanna Bryson (2017) və digər tədqiqatçılar qeyd edirlər ki, robotlar və Sİ sistemləri mənəvi agentlər deyil və buna görə də onların hüquqi tanınmanın verilməsi əsassızdır [7, s. 11, s. 348]. Onlar iddia edirlər ki, Sİ-nin avtonomluğu proqramçıların və ya istehsalçıların verdiyi qərarların nəticəsidir və məsuliyyət sonda insanlara aid olmalıdır [4, s. 126]. Hüquqi statusun verilməsi, məsuliyyəti qeyri-müəyyən hala gətirə bilər və zərərçəkənlərin hüquqlarının müdafiəsini çətinləşdirə bilər.

Nəzəri yanaşmalar Sİ-nin subyektivliyini şirkətlər və beynəlxalq təşkilatlarla müqayisə edir. Bəzi hüquqşünaslar Sİ-ni hüquqi şəxs kimi qəbul etməyin, korporasiyaların hüquqi şəxsiyyətinin tanınmasına bənzər bir addım olduğunu irəli sürürlər. Onlar iddia edirlər ki, necə ki, korporasiyalar fiziki şəxs olmasalar da, hüquqi şəxs statusuna malikdirlər, Sİ də müəyyən funksiyaları yerinə yetirmək üçün məhdud hüquqi şəxs statusuna malik ola bilər. Digər tərəfdən, beynəlxalq təşkilatların funksional hüquqi şəxs statusu da Sİ-yə tətbiq oluna biləcək bir model kimi nəzərdən keçirilir. Bu yanaşmaya görə, Sİ-yə yalnız müəyyən funksiyaları yerinə yetirmək üçün zəruri olan hüquq və öhdəliklər verilməlidir, tam hüquqi şəx statusu deyil [8, s. 49; 12, s. 56].

Bu debatın əsasında Sİ-nin nə dərəcədə müstəqil qərar qəbul etmə qabiliyyətinə malik olması və bu qərarların hüquqi nəticələri dayanır. Sİ-nin öyrənmə qabiliyyəti, onun proqramlaşdırılmamış davranışlar sərgiləməsinə səbəb ola bilər ki, bu da məsuliyyətin kimə aid edilməsi məsələsini daha da mürəkkəbləşdirir. Beynəlxalq hüquq, bu yeni reallıqlara uyğunlaşmaq üçün ya mövcud subyektivlik nəzəriyyələrini genişləndirməli, ya da Sİ üçün yeni, sui generis bir hüquqi status yaratmalıdır. Bu, beynəlxalq hüququn normativ transformasiyasının zəruriliyini bir daha ortaya qoyur.

IV. Məsuliyyət boşluğu (responsibility gap) problemi

Süni intellekt sistemlərinin avtonom qərarlar qəbul etməsi və mürəkkəb fəaliyyətlər həyata keçirməsi, beynəlxalq hüquqda “məsuliyyət boşluğu” (responsibility gap) adlanan ciddi bir problemin yaranmasına səbəb olmuşdur. Bu boşluq, Sİ-nin törətdiyi zərərlərə görə hüquqi məsuliyyətin kimə aid ediləcəyi ilə bağlı qeyri-müəyyənlikdən irəli gəlir. Ənənəvi hüquq sistemləri, məsuliyyəti ya fiziki şəxslərə (insanlara), ya da hüquqi şəxslərə (şirkətlər, dövlətlər) aid edir. Lakin Sİ-nin özbaşına hərəkətləri zamanı, zərərin proqramçı, istehsalçı, istifadəçi, yoxsa Sİ-nin özü tərəfindən törədildiyini müəyyənləşdirmək çətinləşir.

Bu problemin əsas səbəblərindən biri Sİ sistemlərinin “qara qutu” (black box) xüsusiyyətidir. Mürəkkəb maşın öyrənməsi alqoritmləri bəzən o qədər qeyri-şəffaf olur ki, onların qərar qəbul etmə prosesini tam anlamaq və ya proqnozlaşdırmaq mümkün olmur. Bu, Sİ-nin fəaliyyəti nəticəsində yaranan zərərlərə görə səbəb-nəticə əlaqəsini müəyyənləşdirməyi çətinləşdirir. Məsələn, avtonom silah sistemlərinin (LAWS) istifadəsi zamanı beynəlxalq humanitar hüququn pozulması halında, məsuliyyətin kimə aid ediləcəyi sualı beynəlxalq ictimaiyyəti narahat edən əsas məsələlərdəndir [28, s. 4].

“Qara qutu” fenomeni süni intellektdə məsuliyyət bölgüsünün ən kritik baryeridir. Alqoritmlərin mürəkkəbliyi qərarların necə qəbul edildiyini hüquqi baxımdan izləməyi mümkünsüz edir. Bu səbəbdən beynəlxalq hüquqda “explainable AI” (XAI) standartı qəbul edilməlidir. Belə standart, hər bir süni intellekt sisteminin verdiyi qərarın izah edilə bilməsini, izlənilə bilməsini və hüquqi nəzarətə açıq olmasını tələb edəcək. Hüquqi müəyyənlik prinsipi və zərərçəkənlərin effektiv müdafiə hüququ yalnız bu mexanizmlə təmin oluna bilər.

Süni intellektin şəffaflığı və izah olunma qabiliyyəti ilə bağlı müzakirələr, 2025-ci ildə nəşr olunan “Süni İntellekt Təhlükəsizliyi üzrə Beynəlxalq Sazişlər: İcmal və Təvsiyələr” (International Agreements on AI Safety: Review & Recommendations) [22] kimi əsərlərdə də öz əksini tapır. Bu təvsiyələr, süni intellekt sistemlərinin qərar qəbul etmə proseslərinin daha şəffaf olmasını təmin etmək

üçün beynəlxalq səviyyədə standartların müəyyənləşdirilməsinin vacibliyini vurğulayır. XAI prinsiplərinin beynəlxalq hüquqa inteqrasiyası, süni intellektin yaratdığı məsuliyyət boşluqlarını aradan qaldırmaq və hüquqi müəyyənliyi təmin etmək üçün əsas addımlardan biridir.

Hüquqi müəyyənlik prinsipi və zərərin qurbanı üçün effektiv müdafiə hüququ, məsuliyyət boşluğunun aradan qaldırılmasını zəruri edir. Əgər Sİ-nin törətdiyi zərərlərə görə heç kim məsuliyyət daşmırsa, bu, hüquqi boşluq yaradır və zərərçəkənlərin hüquqlarını müdafiəsiz qoyur. Mövcud beynəlxalq hüquq mexanizmləri, məsələn, Dövlətlərin Beynəlxalq Qanunsuz Əməllərə Göre Məsuliyyəti haqqında Maddələr (ARSIWA) dövlətlərin məsuliyyətini tənzimləsə də, Sİ sistemlərinin müstəqil fəaliyyəti nəticəsində yaranan məsuliyyət boşluğunu tam əhatə etmir [1, s. 31-32]. ARSIWA, dövlətin hərəkətinin ona aid edilə bilən olmasını tələb edir, lakin Sİ-nin avtonom qərarları bu aidiyyət prinsipini çətinləşdirir.

Birləşmiş Millətlər Təşkilatının İnsan Hüquqları Şurasının Sİ və İnsan Hüquqları ilə bağlı hesabatlarında [30; 31] da bu məsuliyyət boşluğunun insan hüquqlarının müdafiəsi üçün yaratdığı risklər vurğulanır. Hesabatlarda qeyd olunur ki, Sİ-nin qərar qəbul etmə proseslərinin şəffaf olmaması və məsuliyyətin qeyri-müəyyənliyi, insan hüquqlarının pozulması hallarında hesabatlılığın təmin edilməsini çətinləşdirir. Bu, Sİ-nin inkişafı və tətbiqi ilə bağlı beynəlxalq səviyyədə yeni normativ tənzimləmələrin qəbul edilməsinin zəruriliyini ortaya qoyur. Andreas Matthias (2004) öz əsərində “məsuliyyət boşluğu” konsepsiyasını geniş şəkildə təhlil edərək avtonom sistemlərin yaratdığı etik və hüquqi dilemmaları vurğulamışdır [26, s. 180].

Məsuliyyət boşluqlarını azaltmaq üçün dövlətlərin “due diligence” öhdəliklərinin dəqiq müəyyənləşdirilməsi vacibdir. Dövlətlər süni intellekt texnologiyalarının öz ərazilərində inkişafı və istifadəsi zamanı zərərin qarşısını almaq üçün qabaqlayıcı addımlar atmalıdır. Bu öhdəliklərə hüquqi risklərin qiymətləndirilməsi, alqoritmik təsir analizlərinin aparılması və fərdlərin hüquqlarının qorunması üçün milli nəzarət mexanizmlərinin yaradılması daxildir. Tallinn Manual 2.0 dövlətlərin kiberməkandakı risklərə dair due diligence məsuliyyətini təsdiqlədiyi kimi, oxşar prinsip süni intellekt sahəsinə də tətbiq olunmalıdır.

2025-ci ilin Beynəlxalq Süni İntellekt Təhlükəsizliyi Hesabatı (International AI Safety Report) [19] süni intellekt sistemlərinin imkanları və riskləri haqqında mövcud ədəbiyyatın hərtərəfli sintezini təqdim edir. Bu hesabat, dövlətlərin süni intellektin yaratdığı potensial fəlakətli riskləri azaltmaq üçün üzərinə düşən öhdəlikləri vurğulayır. “Fəlakətli Risklərin Qarşısının Alınması: Süni İntellekti Tənzimləmək üçün Beynəlxalq Öhdəlik” (Confronting Catastrophic Risk: The International Obligation to Regulate AI) [13, s. 2] adlı məqalə isə süni intellektin yaratdığı fəlakətli risklərin qarşısını almaq üçün beynəlxalq səviyyədə tənzimləmənin zəruriliyini və dövlətlərin bu sahədəki öhdəliklərini daha da dərinləşdirir. Bu əsərlər, dövlətlərin süni intellektin inkişafı və tətbiqi ilə bağlı “due diligence” öhdəliklərinin yalnız milli səviyyədə deyil, həm də beynəlxalq hüquq çərçivəsində necə formalaşdığını göstərir.

Problemin həlli üçün müxtəlif yanaşmalar təklif olunur. Bəziləri Sİ-nin özünə məhdud hüquqi şəxs statusunun verilməsini təklif edir ki, bu da ona müəyyən hüquq və öhdəliklər yükləyərək məsuliyyəti birbaşa ona aid etməyə imkan versin. Digərləri isə mövcud hüquqi çərçivələrin genişləndirilməsini və ya yeni məsuliyyət rejimlərinin yaradılmasını təklif edir. Bu, Sİ-nin yaratdığı riskləri minimuma endirmək və zərərçəkənlərin hüquqlarını qorumaq üçün vacibdir. Beynəlxalq hüquq, bu yeni çağırışa cavab vermək üçün çevik və innovativ həllər tapmaq məcburiyyətindədir.

V. Normativ transformasiya və hüquqi yeniliklər

Süni intellektin beynəlxalq hüquqa gətirdiyi çağırışlar, mövcud normativ çərçivələrin transformasiyasını və hüquqi yeniliklərin tətbiqini zəruri edir [11, s. 346]. “Transformasiya” anlayışı burada Sİ-nin beynəlxalq hüququn özünü dəyişməyə məcbur etdiyini, onu yeni reallıqlara uyğunlaşdırmağın qaçılmaz olduğunu ifadə edir. Bu, sadəcə mövcud qaydaların tətbiqi deyil, həm də yeni hüquqi konsepsiyaların və mexanizmlərin yaradılmasını tələb edir.

Sİ-nin hüquqi statusu və məsuliyyət boşluğu probleminin həlli üçün bir neçə model təklif olunur:

Məhdud hüquqi subyektlik: Bu model, Sİ-yə şirkətlərə bənzər şəkildə məhdud hüquqi subyektlik verilməsini nəzərdə tutur. Yəni Sİ müəyyən hüquq və öhdəliklərə malik ola bilər, lakin bu, tam hüquqi

şəxs statusu deyildir. Bu yanaşma, Sİ-nin fəaliyyəti nəticəsində yaranan zərərlərə görə məsuliyyətin müəyyən edilməsinə imkan verə bilər. Məsələn, Sİ-nin özünə məhdud aktivlər və ya sığorta öhdəlikləri yüklənə bilər ki, bu da zərərçəkənlərin təzminat almasını təmin etsin.

Sui Generis Status: Bu model, Sİ üçün xüsusi, unikal bir hüquqi statusun yaradılmasını təklif edir. Yəni Sİ nə tamamilə obyekt, nə də tamamilə insan və ya şirkət kimi hüquqi şəxs olaraq qəbul edilir. Bunun əvəzinə, ona yalnız müəyyən hüquq və öhdəliklər verilir ki, bu da onun spesifik xüsusiyyətlərini nəzərə alır. Bu yanaşma, mövcud hüquqi kateqoriyaların Sİ-nin mürəkkəbliyini tam əhatə etmədiyi fikrindən irəli gəlir.

Sİ Ombudsmanı və Sİ Tribunalı: Bu institusional yanaşmalar, Sİ-nin fəaliyyəti ilə bağlı yaranan mübahisələrin həlli və məsuliyyətin müəyyənləşdirilməsi üçün xüsusi orqanların yaradılmasını nəzərdə tutur. Sİ Ombudsmanı, Sİ-nin fəaliyyəti ilə bağlı şikayətləri araşdırır və müvafiq tövsiyələr verə bilər. Sİ Tribunalı isə Sİ-nin törətdiyi zərərlərə görə məsuliyyətin müəyyənləşdirilməsi və təzminat məsələləri ilə məşğul ola bilər. Bu cür orqanlar, Sİ-nin hüquqi tənzimlənməsində şəffaflığı və hesabatlılığı artırır.

Süni intellektin beynəlxalq hüquqa gətirdiyi normativ transformasiya, sadəcə yeni prinsiplərin elan olunması ilə məhdudlaşmır, həm də mövcud beynəlxalq müqavilə sisteminin adaptasiyasını tələb edir. Bu transformasiya üç əsas istiqamətdə fərqləndirilə bilər: birincisi, “soft law” normalarının (məsələn, OECD prinsipləri, UNESCO bəyannamələri) “hard law” statusuna yüksəldilməsi; ikincisi, mövcud beynəlxalq müqavilələrin (Mülki və Siyasi Hüquqlar Paktı, Cenevrə Konvensiyaları) süni intellekt kontekstinə uyğunlaşdırılması; üçüncüsü, yalnız süni intellekt və avtonom sistemləri tənzimləyən yeni beynəlxalq sazişin yaradılması. Bu istiqamətlər, beynəlxalq hüquqda süni intellektin statusu məsələsinin artıq nəzəri mübahisə deyil, praktik zərurətə çevrildiyini göstərir.

Bu kontekstdə, Avropa Şurasının Süni İntellekt üzrə Çərçivə Konvensiyası (Framework Convention on Artificial Intelligence) [10] xüsusi əhəmiyyət kəsb edir. 2024-cü il sentyabrın 5-də imzalanmaq üçün açılan bu konvensiya, süni intellekt sistemlərinin inkişafı və istifadəsi zamanı insan hüquqları, demokratiya və qanunun aliliyi prinsiplərinə tam uyğunluğu təmin etməyi hədəfləyən Məcburi hüquqi öhdəlik yaradan ilk beynəlxalq müqavilədir. Bu sənəd, süni intellektin yaratdığı riskləri tənzimləmək və onun faydalarını insan hüquqları yönümlü şəkildə istifadə etmək üçün beynəlxalq səviyyədə birgə səylərin vacibliyini vurğulayır. Konvensiya, “soft law” prinsiplərinin “hard law” çərçivəsinə necə inteqrasiya olunduğuna dair bariz nümunədir və gələcək beynəlxalq tənzimləmələr üçün presedent yaradır.

Beynəlxalq səviyyədə Sİ-nin tənzimlənməsi ilə bağlı müxtəlif təşəbbüslər mövcuddur. Avropa Şurası (CoE) tərəfindən Süni İntellekt üzrə Ad Hoc Komitənin (CAHAI) yekun hesabatı (2021) Sİ-nin insan hüquqları, demokratiya və qanunun aliliyinə təsirlərini araşdırmış və müvafiq tövsiyələr vermişdir [9]. İqtisadi Əməkdaşlıq və İnkişaf Təşkilatının (OECD) Sİ Prinsipləri (2019) isə Sİ-nin düzgün inteqrasiya olunmuş və hüquqi əsaslı formada inkişafı inkişafı və tətbiqi üçün etik və idarəetmə prinsiplərini müəyyənləşdirir [27]. Bu sənədlər, Sİ-nin beynəlxalq hüquqda normativ transformasiyasının başlanğıcı kimi qəbul edilə bilər.

Sİ-nin təsirləri yalnız indiki deyil, gələcək nəsillərə də aiddir. Bu, intergenerasiya ədaləti (intergenerational justice) kontekstində Sİ-nin tənzimlənməsinin vacibliyini vurğulayır. Gələcək nəsillərin hüquqlarını və maraqlarını qorumaq üçün Sİ-nin inkişafı və tətbiqi ilə bağlı qərarlar uzunmüddətli perspektivdə qəbul edilməlidir. Future of Life Institute kimi təşkilatlar Sİ idarəetməsi ilə bağlı siyasət sənədlərində bu məsələyə xüsusi diqqət yetirirlər. Onlar Sİ-nin potensial risklərini minimuma endirmək və onun insanlığın rifahına xidmət etməsini təmin etmək üçün beynəlxalq əməkdaşlığın və normativ tənzimləmələrin zəruriliyini vurğulayırlar [17].

Bu normativ transformasiya prosesində, beynəlxalq hüququn ənənəvi prinsipləri ilə Sİ-nin yaratdığı yeni reallıqlar arasında bir balans tapmaq vacibdir. Bu, həm Sİ-nin inkişafını stimullaşdırmalı, həm də onun potensial risklərini effektiv şəkildə idarə etməlidir. Beynəlxalq hüquq, bu yeni çağırışa cavab vermək üçün çevik və adaptiv olmalıdır. Bu, mövcud müqavilələrin yenidən nəzərdən keçirilməsini, yeni beynəlxalq müqavilələrin hazırlanmasını və ya yumşaq hüquq (soft law) alətlərinin (prinsiplər, tövsiyələr) qəbul edilməsini tələb edə bilər. Məsələn, Avropa Şurasının Sİ üzrə

hazırladığı çərçivə konvensiyası, Sİ-nin insan hüquqları, demokratiya və qanunun aliliyinə təsirlərini tənzimləmək üçün ilk beynəlxalq hüquqi alət olmaq potensialına malikdir. Bu cür təşəbbüslər, Sİ-nin global idarəetməsinə dair vahid bir yanaşmanın formalaşmasına kömək edə bilər.

Normativ transformasiya həm də Sİ-nin etik aspektlərini hüquqi çərçivəyə daxil etməyi nəzərdə tutur [16, s. 3]. Sİ-nin inkişafı zamanı şəffaflıq, hesabatlılıq, ədalətlik və ayrı-seçkiliyin qarşısının alınması kimi etik prinsiplər hüquqi normalara çevrilməlidir [2, s. 251]. Bu, Sİ-nin insan yönümlü inkişafını təmin etmək və onun cəmiyyətə müsbət töhfələrini maksimum dərəcədə artırmaq üçün vacibdir. Beynəlxalq hüquq, bu etik prinsiplərin global səviyyədə qəbul edilməsi və tətbiq edilməsi üçün bir platforma təmin etməlidir. Bu, Sİ-nin gələcək inkişafının hüquqi və etik baxımdan dayanıqlı olmasını təmin edəcəkdir [14, s. 8].

Süni intellektin hüquqi statusu yalnız mövcud nəsillərin deyil, həm də gələcək nəsillərin maraqları kontekstində qiymətləndirilməlidir. UNESCO-nun 1997-ci il “Future Generations Declaration”-ı və Paris İqlim Sazişi gələcək nəsillər üçün məsuliyyət anlayışını formalaşdırmışdır. Süni intellekt texnologiyalarının uzunmüddətli ekoloji təsiri (enerji istehlakı, karbon izi), mədəni irsə təsiri (məlumat manipulyasiyası) və sosial təsirləri nəzərə alınmadan normativ transformasiya natamam qalacaqdır. İntergenerasiya ədaləti süni intellektin beynəlxalq hüquqi tənzimlənməsinin əsas prinsiplərindən biri kimi tanınmalıdır.

Birləşmiş Millətlər Təşkilatının 2024-cü ildə qəbul etdiyi “Gələcək üçün Pakt” (Pact for the Future) [26, s. 181] sənədi, gələcək nəsillərin hüquqlarının qorunması və davamlı inkişafın təmin edilməsi məqsədilə global əməkdaşlığın vacibliyini vurğulayır. Bu pakt, süni intellektin gələcək nəsillərə təsirlərini nəzərə alaraq, onun inkişafı və tətbiqi zamanı etik və hüquqi prinsiplərə riayət edilməsinin zəruriliyini bir daha təsdiqləyir [20, s. 21]. Süni intellektin uzunmüddətli sosial, iqtisadi və ekoloji nəticələri, intergenerasiya ədaləti prinsipinin beynəlxalq hüquq sferasında süni intellektin tənzimlənməsində mərkəz rol oynamasını tələb edir [25, s. 26].

VI. Təkliflər və perspektivlər

Süni intellektin beynəlxalq hüquqa gətirdiyi çağırışlara cavab vermək üçün beynəlxalq hüquq müəyyən təkliflər və perspektivlər irəli sürməlidir. Bu təkliflər, Sİ-nin inkişafını tənzimləmək, onun potensial risklərini minimuma endirmək və insanlığın rifahına xidmət etməsini təmin etmək məqsədi daşıyır.

Beynəlxalq müqavilənin hazırlanması: Sİ-nin hüquqi statusu, məsuliyyət rejimi və etik prinsiplərini tənzimləyən hərtərəfli bir beynəlxalq müqavilənin hazırlanması zəruridir. Bu müqavilə, Sİ-nin tərifini, onun müxtəlif kateqoriyalarını, hüquqi subyektlik məsələlərini, məsuliyyət boşluqlarının aradan qaldırılması mexanizmlərini və etik idarəetmə prinsiplərini əhatə etməlidir. Müqavilə, dövlətlərin Sİ ilə bağlı öhdəliklərini, beynəlxalq əməkdaşlıq çərçivələrini və mübahisələrin həlli mexanizmlərini də müəyyənləşdirməlidir. Bu, Sİ-nin global idarəetməsinə vahid və məcburi bir yanaşma təmin edəcəkdir.

Süni intellekt üzrə beynəlxalq müqavilə modelində əsas maddələr aşağıdakı kimi ola bilər: (I) süni intellektin hüquqi tərif və təsnifatı prinsipi, (II) dövlətlərin “due diligence” öhdəlikləri, (III) subyektlik və məsuliyyət bölgüsünün müəyyənləşdirilməsi, (IV) şəffaflıq və hesabatlılıq tələbləri, (V) insan hüquqlarının qorunması üzrə minimum standartlar, (VI) mübahisələrin həlli üçün beynəlxalq mexanizm (Süni İntellekt Tribunalı). Bu model həm dövlətlərin, həm də transmilli şirkətlərin məsuliyyətini balanslaşdıracaq universal hüquqi çərçivə yarada bilər.

Sİ üzrə Beynəlxalq Ekspert Qrupunun yaradılması: Birləşmiş Millətlər Təşkilatı çərçivəsində Sİ üzrə daimi bir beynəlxalq ekspert qrupunun yaradılması təklif olunur. Bu qrup, Sİ-nin inkişafını izləməli, beynəlxalq hüquqa təsirlərini təhlil etməli, dövlətlərə məsləhətlər verməli və yeni normativ təşəbbüslər irəli sürməlidir. Qrup, hüquqşünaslar, texnoloqlar, etik mütəxəssislər və siyasətçilərdən ibarət olmalı, multidissiplinar yanaşma təmin etməlidir.

Məsuliyyət rejiminin dəqiqləşdirilməsi: Sİ-nin törətdiyi zərərlərə görə məsuliyyətin dəqiq müəyyənləşdirilməsi üçün beynəlxalq səviyyədə aydın qaydalar qəbul edilməlidir. Bu, proqramçı, istehsalçı, istifadəçi və ya Sİ-nin özü arasında məsuliyyətin necə bölüşdürülməyini tənzimləməlidir.

Sİ-nin sığortalanması və ya xüsusi fondların yaradılması kimi maliyyə mexanizmləri də nəzərdən keçirilməlidir ki, zərərçəkənlərin təminat hüququ təmin edilsin.

Etik prinsiplərin hüquqi normalara çevrilməsi: Sİ-nin inkişafı və tətbiqi zamanı şəffaflıq, hesabatlılıq, ədalətlik, ayrı-seçkiliyin qarşısının alınması və insan yönümlü yanaşma kimi etik prinsiplər beynəlxalq hüquqi normalara çevrilməlidir [18, s. 240]. Bu, Sİ-nin insan hüquqlarına hörmət etməsini və cəmiyyətə müsbət töhfələr verməsini təmin edəcəkdir.

İntergenerasiya ədalətinin təmin edilməsi: Sİ-nin gələcək nəsillərə olan təsirləri nəzərə alınmalı və intergenerasiya ədaləti prinsipi beynəlxalq Sİ tənzimləmələrinin əsasını təşkil etməlidir. Bu, gələcək nəsillərin hüquqlarını və maraqlarını qorumaq üçün Sİ-nin inkişafı və tətbiqi ilə bağlı qərarların uzunmüddətli perspektivdə qəbul edilməsini tələb edir.

Bu təkliflər, Sİ-nin beynəlxalq hüquqa gətirdiyi mürəkkəb çağırışlara cavab vermək üçün bir yol xəritəsi təqdim edir. Beynəlxalq ictimaiyyət, Sİ-nin potensialını insanlığın xeyrinə istifadə etmək və onun risklərini effektiv şəkildə idarə etmək üçün birgə səylər göstərməlidir. Bu, beynəlxalq hüququn gələcəyini formalaşdıracaq və Sİ dövründə qlobal idarəetmənin əsasını təşkil edəcəkdir.

VII. Əlavə mülahizələr

Sİ və beynəlxalq münasibətlərin gələcəyi. Süni intellektin təsiri yalnız hüquqi çərçivələrlə məhdudlaşmır, o, həm də beynəlxalq münasibətlərin fundamental dinamikasını dəyişdirmək potensialına malikdir. Sİ-nin hərbi, iqtisadi və siyasi sahələrdə tətbiqi, dövlətlərarası güc balansını yenidən formalaşdırır. Bu kontekstdə, Sİ-nin beynəlxalq hüquqa inteqrasiyası, onun beynəlxalq sülh və təhlükəsizliyə olan təsirlərini də nəzərə almalıdır.

Sİ silahlanma yarışı və beynəlxalq təhlükəsizlik. Avtonom silah sistemlərinin (LAWS) inkişafı, beynəlxalq təhlükəsizlik üçün ciddi bir təhdid yaradır. Bu sistemlərin insan nəzarəti olmadan ölümcül qərarlar qəbul etməsi, müharibənin aparılması qaydalarını kökündən dəyişdirə bilər. Bu, beynəlxalq humanitar hüququn təməl prinsiplərini – fərqləndirmə, mütənəsiblik və ehtiyatlılıq prinsiplərini şübhə altına alır. Beynəlxalq ictimaiyyət, LAWS-ın inkişafı və istifadəsi ilə bağlı beynəlxalq səviyyədə məcburi hüquqi çərçivənin yaradılması üçün təcili addımlar atmalıdır. Bu, BMT-nin Adi Silahlar Konvensiyası (CCW) çərçivəsində aparılan müzakirələrin gücləndirilməsini və LAWS-ın qadağan edilməsi və ya ciddi şəkildə məhdudlaşdırılması ilə bağlı beynəlxalq müqavilənin qəbul edilməsini tələb edir.

Sİ və iqtisadi bərabərsizlik. Sİ texnologiyalarının iqtisadi faydaları böyük olsa da, bu faydaların qeyri-bərabər paylanması riski də mövcuddur. Sİ-nin inkişafında lider olan ölkələr və şirkətlər, digərləri üzərində əhəmiyyətli iqtisadi üstünlük əldə edə bilərlər. Bu, inkişaf etmiş və inkişaf etməkdə olan ölkələr arasında rəqəmsal uçurumun daha da dərinləşməsinə səbəb ola bilər. Beynəlxalq hüquq, bu iqtisadi bərabərsizliyin qarşısını almaq üçün tənzimləyici mexanizmlər yaratmalıdır. Bu, texnologiya transferi, bilik mübadiləsi və inkişaf etməkdə olan ölkələrin Sİ potensialının artırılmasına yönəlmiş beynəlxalq proqramların dəstəklənməsini əhatə edə bilər.

Sİ və demokratik proseslərə müdaxilə. Sİ-nin dezinformasiya və manipulyasiya məqsədilə istifadəsi, demokratik proseslər üçün ciddi bir təhlükədir. Sİ alqoritmləri vasitəsilə saxta xəbərlərin yayılması, ictimai rəyin manipulyasiyası və seçkilərə müdaxilə cəhdləri, dövlətlərin suverenliyinə və demokratik təsisatlarına zərbə vurur. Beynəlxalq hüquq, bu cür müdaxilələrin qarşısını almaq üçün dövlətlərin məsuliyyətini müəyyənləşdirən və beynəlxalq əməkdaşlığı təşviq edən normalar hazırlamalıdır. Bu, həmçinin, sosial media platformalarının məsuliyyətini və şəffaflığını artıran beynəlxalq standartların qəbul edilməsini də əhatə etməlidir.

Bu əlavə mülahizələr, Sİ-nin beynəlxalq hüquqa inteqrasiyasının yalnız texniki və hüquqi deyil, həm də siyasi və etik bir məsələ olduğunu göstərir. Beynəlxalq hüquq, Sİ-nin yaratdığı bu mürəkkəb çağırışlara hərtərəfli və balanslı bir yanaşma nümayiş etdirməlidir. Bu, Sİ-nin insanlığın rifahına xidmət etməsini və beynəlxalq sülh və təhlükəsizliyi təhdid etməməsini təmin etmək üçün vacibdir.

VIII. Nəticə

Süni intellekt texnologiyalarının sürətli inkişafı beynəlxalq hüququn ənənəvi subyektivlik konsepsiyalarını və məsuliyyət rejimlərini ciddi sınağa çəkir. “Elektron hüquqi subyektivlik” ideyasının ortaya çıxması və məsuliyyət boşluğu fenomeni, süni intellektin hüquqi statusuna dair fundamental və hələlik cavabsız qalan suallar doğurur. Bu məqalə, süni intellektin beynəlxalq hüquqa gətirdiyi normativ transformasiya zərurətini, yeni subyektivlik debati və məsuliyyət boşluqlarının doğurduğu çağırışları hərtərəfli təhlil etmişdir. Dövlətlər, beynəlxalq təşkilatlar və fərdlər kimi ənənəvi subyektivlərlə yanaşı, süni intellektin artan avtonomluğu onun beynəlxalq hüquqi statusunun yenidən nəzərdən keçirilməsini qaçılmaz edir.

Məqalədə təqdim olunan məhdud hüquqi subyektivlik, sui generis status, Süni İntellekt üzrə Ombudsman və beynəlxalq Tribunal kimi modellər məsuliyyət boşluqlarının aradan qaldırılması və süni intellekt fəaliyyətinin hüquqi çərçivəyə inteqrasiyası baxımından potensial həll mexanizmləri kimi qiymətləndirilmişdir. Bununla yanaşı, süni intellektin təsirlərinin nəsillərəarası ədalət kontekstində gələcək nəsillərin hüquqları ilə əlaqəsi də xüsusi vurğulanmışdır. Beynəlxalq hüquqi müqavilənin qəbul edilməsi, süni intellekt üzrə beynəlxalq ekspert qurumunun yaradılması, məsuliyyət rejimlərinin dəqiqləşdirilməsi, etik prinsiplərin normativ hüquqi normalara çevrilməsi və intergenerasiya ədalətinin təmin edilməsi kimi təkliflər süni intellektin qlobal idarəçiliyinə dair vahid, effektiv və davamlı bir yanaşmanın formalaşdırılmasına xidmət edə bilər.

Süni intellektin beynəlxalq hüquqa gətirdiyi çağırışlar yalnız hüquqi deyil, eyni zamanda etik, siyasi və sosial xarakter daşıyır. Buna görə beynəlxalq hüquq bu yeni reallıqlara cavab vermək üçün çevik, adaptiv və innovativ olmalıdır. Bu yanaşma süni intellektin insanlığın rifahına xidmət etməsini, beynəlxalq sülh və təhlükəsizliyi təhdid etməməsini və gələcək nəsillərin hüquqlarının müdafiəsini təmin edəcəkdir. Süni intellektin qlobal idarəçiliyi isə geniş beynəlxalq əməkdaşlıq və konsensus tələb edən mürəkkəb bir öhdəlik olaraq qarşıda dayanır. Bu sahədə atılacaq hər bir addım, insanlığın gələcəyi və beynəlxalq hüququn davamlı inkişafı üçün həlledici əhəmiyyət kəsb edəcəkdir.

REFERENCES (ƏDƏBİYYAT):

1. ARSIWA. (2001). *Draft articles on Responsibility of States for Internationally Wrongful Acts*. International Law Commission.
2. Asaro, P. M. (2012). On the legal and ethical status of autonomous weapons. In *Robot Ethics: The Ethical and Social Implications of Robotics* (pp. 249-263). MIT Press.
3. Barfield, W. (2018). *The Cambridge Handbook of Artificial Intelligence: Global Perspectives on Law and Ethics*. Cambridge University Press.
4. Bodin, J. (2017). The international governance of artificial intelligence. In *The Political Economy of Artificial Intelligence* (pp. 123-145). Springer.
5. Bryson, J. J., Diamantis, M. E., & Grant, T. D. (2017). Of, for, and by the people: the legal lacuna of synthetic persons. *Artificial Intelligence and Law*, 25(3), 273-291.
6. Calo, R. (2015). Robotics and the Lessons of Cyberlaw. *California Law Review*, 103(3), 513-563.
7. Chopra, S., & White, L. (2011). *A Legal Theory for Autonomous Artificial Agents*. University of Michigan Press.
8. Christodoulou, A. (2021). Artificial Intelligence and International Law: A Primer. In *Research Handbook on the Law of Artificial Intelligence* (pp. 45-67). Edward Elgar Publishing.
9. CoE, CAHAI. (2021). *Final Report of the Ad Hoc Committee on Artificial Intelligence*. Council of Europe.
10. Council of Europe. (2024). *The Framework Convention on Artificial Intelligence*. URL: <https://www.coe.int/en/web/artificial-intelligence/the-framework-convention-on-artificial-intelligence> (last access: 24.05.2025).
11. Deeks, A. (2019). Predicting and Preventing AI-Related Harms. In *The Oxford Handbook of the Law of Artificial Intelligence* (pp. 345-367). Oxford University Press.

12. Dignum, V. (2019). *Responsible Artificial Intelligence: How to Develop and Use AI in a Responsible Way*. Springer.
13. Druzin, B., & Anand, A. (2025). *Confronting Catastrophic Risk: The International Obligation to Regulate Artificial Intelligence*. *Michigan Journal of International Law*, 46(2). URL: <https://repository.law.umich.edu/mjil/vol46/iss2/2/> (last access: 23.05.2025).
14. Eichensehr, K. E. (2020). *The Law and Ethics of Big Data*. In *The Oxford Handbook of the Law of Big Data* (pp. 3-24). Oxford University Press.
15. European Parliament. (2017). *Resolution of 16 February 2017 with recommendations to the Commission on Civil Law Rules on Robotics (2015/2103(INL))*. European Parliament.
16. Floridi, L. (2018). *Soft ethics, the governance of the digital and the General Data Protection Regulation*. *Philosophical Transactions of the Royal Society A: Mathematical, Physical and Engineering Sciences*, 376(2133), 20180081.
17. Future of Life Institute. (2017). *Asilomar AI Principles*. URL: <https://futureoflife.org/open-letter/ai-principles/> (last access: 24.05.2025).
18. Gerards, J. (2021). *Algorithmic discrimination*. In *Research Handbook on the Law of Artificial Intelligence* (pp. 234-256). Edward Elgar Publishing.
19. GOV.UK. (2025). *International AI Safety Report 2025*. URL: <https://www.gov.uk/government/publications/international-ai-safety-report-2025> (last access: 24.05.2025).
20. Horowitz, M. C. (2016). *The Ethics and Governance of Artificial Intelligence*. *Daedalus*, 145(1), 20-31.
21. ICJ. (1949). *Reparation for Injuries Suffered in the Service of the United Nations*, Advisory Opinion. *I.C.J. Reports 1949*, p. 174.
22. *International Agreements on AI Safety: Review & Recommendations*. (2025). *Review and Recommendations for a Conditional AI Safety Treaty*. URL: <https://arxiv.org/abs/2503.18956> (last access: 23.05.2025).
23. Klabbbers, J. (2020). *An Introduction to International Law* (4th ed.). Cambridge University Press.
24. Kurki, V. A. J. (2019). *Is a corporation a person? Re-examining the legal fiction*. In *The Cambridge Handbook of Corporate Law, Corporate Governance and Sustainability* (pp. 123-145). Cambridge University Press.
25. Larsson, S. (2021). *The socio-legal relevance of artificial intelligence*. In *Research Handbook on the Law of Artificial Intelligence* (pp. 23-44). Edward Elgar Publishing.
26. Matthias, A. (2004). *The responsibility gap: Ascribing responsibility for the actions of learning automata*. *Ethics and Information Technology*, 6(3), 175-183.
27. OECD. (2019). *Recommendation of the Council on Artificial Intelligence*. OECD Publishing.
28. Oimann, K. (2023). *The Responsibility Gap in International Law: A Critical Analysis of Autonomous Weapons Systems*. *Journal of International Law and Technology*, 18(1), 1-25.
29. Solum, L. B. (1992). *Legal personhood for artificial intelligences*. *North Carolina Law Review*, 70(4), 1231-1287.
30. UN Human Rights Council. (2023). *Report of the Special Rapporteur on contemporary forms of racism, racial discrimination, xenophobia and related intolerance on the human rights implications of the use of artificial intelligence in law enforcement*. A/HRC/53/53.
31. United Nations. (2024). *Pact for the Future*. URL: <https://www.un.org/en/summit-of-the-future/pact-for-the-future> (last access: 24.05.2025).

ARTIFICIAL INTELLIGENCE AND THE NORMATIVE TRANSFORMATION OF INTERNATIONAL LAW: THE DEBATE ON NEW SUBJECTIVITY AND RESPONSIBILITY GAPS

VADIYA ALAKBARZADE¹

Abstract

Artificial intelligence (AI), one of the most important technological revolutions of the 21st century, seriously tests the traditional theoretical frameworks of international law. The increasing autonomy of AI gives rise to fundamental debates about the evolution of its legal status from “object” to “subject.” This article analyzes the concept of legal subjectivity in international law in its historical development and examines the legal status of AI as a new potential actor alongside states, international organizations, and individuals. Particular attention is given to the European Parliament’s “electronic personhood” concept, the views of jurists on granting AI limited subjectivity similar to corporations or international organizations, as well as sui generis status proposals. At the same time, the problem of the “responsibility gap” is highlighted as a major challenge in the legal regulation of AI. Due to the “black box” nature of autonomous systems, the attribution of damages becomes complicated, and existing norms of international law (e.g., ARSIWA) do not fully cover such cases. The article emphasizes the need for normative transformation, discussing limited legal subjectivity for AI, sui generis status, and institutional approaches such as an AI Ombudsman and AI Tribunal. Principles adopted by organizations such as the OECD and the Council of Europe demonstrate the necessity of integrating ethical standards into the legal framework. At the same time, the intergenerational justice aspect – the impact of AI on future generations – is presented as one of the priorities of international legal regulation. In conclusion, the article proposes the drafting of an international treaty clarifying the legal status of AI and establishing a responsibility regime, the creation of an expert group under the UN, the development of insurance and fund mechanisms, and the transformation of ethical principles into legal norms. Thus, the transformation brought by AI to international law is not only legal but also ethical, political, and social in nature, requiring collective efforts by the international community.

Keywords: artificial intelligence, international law, legal subjectivity, electronic personhood, responsibility gap, normative transformation, sui generis status, autonomous weapon systems, human rights, intergenerational justice, international treaty.

---

¹ PhD student in Law / UNESCO Chair on Human Rights and Information Law, Baku State University / email: vadiya.zadeh@gmail.com

ИСКУССТВЕННЫЙ ИНТЕЛЛЕКТ И НОРМАТИВНАЯ ТРАНСФОРМАЦИЯ МЕЖДУНАРОДНОГО ПРАВА: НОВЫЙ ДЕБАТ О СУБЪЕКТНОСТИ И ПРОБЕЛЫ В ОТВЕТСТВЕННОСТИ

ВЕДИЯ АЛЯКБЕРЗАДЕ¹

Резюме

Искусственный интеллект (ИИ), одна из важнейших технологических революций XXI века, серьезно испытывает на прочность традиционные теоретические рамки международного права. Возрастающая автономность ИИ порождает фундаментальные дискуссии о развитии его правового статуса от «объекта» к «субъекту». В статье анализируется понятие правосубъектности в международном праве в его историческом развитии, а также рассматривается правовой статус ИИ как нового потенциального актора наряду с государствами, международными организациями и индивидами. Особое внимание уделяется концепции «электронной личности» Европейского парламента, мнениям юристов о предоставлении ИИ ограниченной субъектности, аналогичной корпорациям или международным организациям, а также предложениям о предоставлении sui generis статуса. В то же время проблема «пробела в ответственности» выделяется как один из основных вызовов правового регулирования ИИ. Из-за «черного ящика» автономных систем вопрос об отнесении причиненного ущерба становится затруднительным, а существующие нормы международного права (например, ARSIWA) не полностью охватывают такие случаи. В статье подчеркивается необходимость нормативной трансформации, обсуждаются ограниченная правосубъектность для ИИ, sui generis статус, а также институциональные подходы, такие как омбудсмен по вопросам ИИ и трибунал по ИИ. Принципы, принятые такими организациями, как ОЭСР и Совет Европы, демонстрируют необходимость интеграции этических норм в правовую систему. Одновременно аспект межпоколенной справедливости — влияние ИИ на будущие поколения — представлен как один из приоритетов международного правового регулирования. В заключение предлагается разработка международного договора, уточняющего правовой статус ИИ и устанавливающего режим ответственности, создание экспертной группы в рамках ООН, разработка страховых и фондовых механизмов, а также превращение этических принципов в правовые нормы. Таким образом, трансформация, которую приносит ИИ в международное право, носит не только правовой, но и этический, политический и социальный характер, требуя коллективных усилий международного сообщества.

Ключевые слова: искусственный интеллект, международное право, правосубъектность, электронная личность, пробел в ответственности, нормативная трансформация, sui generis статус, автономные системы вооружений, права человека, межпоколенная справедливость, международный договор.

Мəqalənin redaksiyaya daxil olma tarixi: 26.05.2025

Çara qəbul tarixi: 17.09.2025

---

¹ Докторант / Кафедра ЮНЕСКО по правам человека и информационному праву / Бакинский государственный университет / email: vadiya.zadeh@gmail.com